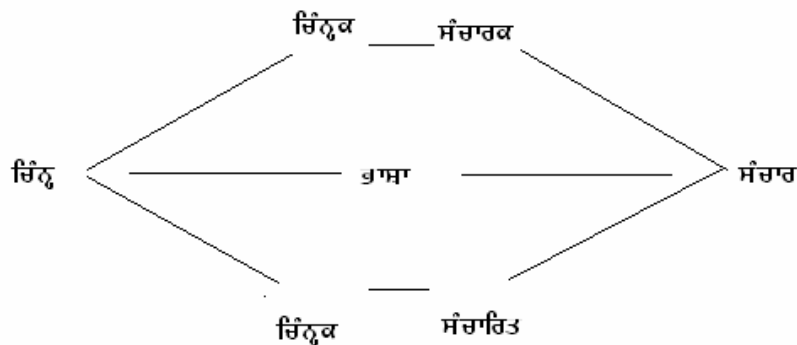

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ : ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ

ਡਾ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ*

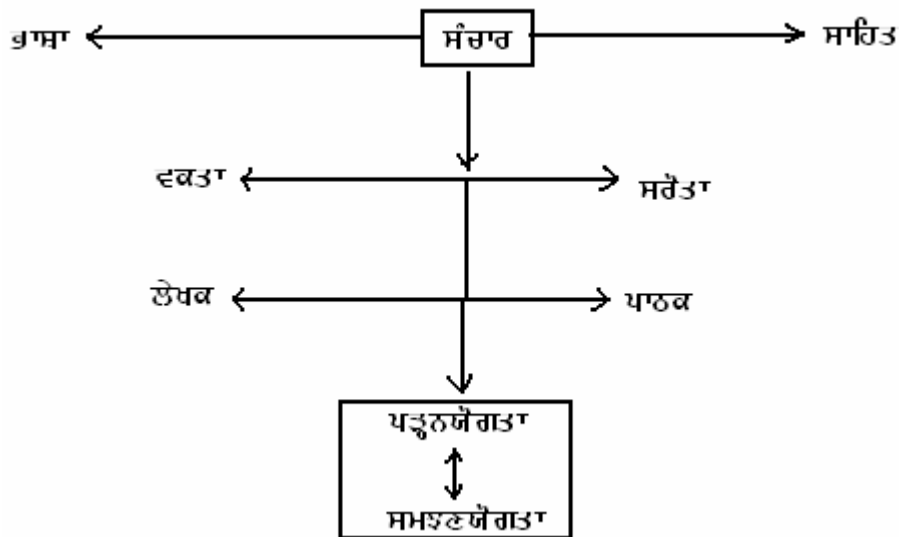
ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਵਿਚ ਵਕਤੇ-ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਸਰਕਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਪਾਸੜ ਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਵਕਤੇ-ਸਰੋਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾੜੀ-ਜੰਤਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਨੇਮ (ਵਿਆਕਰਨ) ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਇਸ ਦੋ-ਪਾਸੜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਕਤਾ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਕੰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਵੀ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸੰਚਾਰ ਵੀ ਵਕਤਾ-ਸਰੋਤਾ ਜਾਂ ਲੇਖਕ-ਪਾਠਕ ਦਰਮਿਆਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰਿਤ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਦਵੈਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸੋਸਿਊਰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ-ਚਿੰਨ੍ਹਕ-ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਦੇ ਅਦਵੈਤੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਸਮਵਿਥ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਉਂ ਸੰਚਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਧਰਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਸੰਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਗੁਣ-ਲੱਛਣ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਗੁਣ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ, ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਦਾ-ਬਿੰਦੂ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਅੱਗੋਂ ਫਿਰ ਭਾਸ਼ਿਕਤਾ ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਸਿਰਜਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਧਾਰਨ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਵੀਂ ਸਪੇਸ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ-ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਤਰ ਦੇ

* ਰੀਡਰ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰਿਜ਼ਨਲ ਸੈਂਟਰ, ਬਠਿੰਡਾ। 94630-79356

ਸਮੂਹ ਪੱਧਰ-ਧੁਨੀ, ਰੂਪ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਪੈਰਾ ਪ੍ਰਵਚਨ (**discourse**) ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਉਪਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਭੰਨਘੜ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸੁਹਜੀਲਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣ-ਯੋਗਤਾ ਉਪਰ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਮਨੋਕਤ ਰੇਖਾਂਕ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਇਸ ਪੱਖ ਦੀ ਨਿਰਖ-ਪਰਖ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਦੇ ਗਲਪੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪਰਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ (**Readability**) ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਲਿਖਿਤ ਸਹਿਜ ਨਾਲ (**Smoothly**) ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰੱਦਦ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨਹਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸੁਣਨ-ਯੰਤਰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਜਿਹੜਾ ਭਾਸ਼ਾ-ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਲੇਖਕ ਪਾਠਕ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਪੜ੍ਹਨ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ (**Decoding**) ਲਈ ਪਾਠਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ-ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੇਲੇ ਵਰਤੇ ਨੇਮਾਂ ਸਮਾਨ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਲਿਖਿਤ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਜਟਿਲਤਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਲਿਖਿਤ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਔਖੀ

ਹੋਵੇਗੀ। ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਪੱਖੋਂ ਜਟਿਲ ਲਿਖਿਤ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਟਿਲ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋਵੇ। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਸਰਲ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ, ਕਿਰਦੰਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਰਲ-ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ (Simple Sentence) ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣ-ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਗੱਲ ਵਾਂਗ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਪਾਠਕ-ਸਰੋਤਾ ਸੌਖਿਆਂ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਧਿਆਨ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤ, ਮਹਿਜ਼ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਸੰਚਾਰਦਾ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸੁਨੇਹਾ ਸਾਂਭ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ-ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਹਿਤ ਨਿਰੋਲ ਸੰਚਾਰਕ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹ/ਸੁਣ ਲੈਣ ਬਾਅਦ ਬਿਰਥਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਹਰ ਪਾਠ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਾਹਿਤਿਕਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਿਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਿੱਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰਾਹਨ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਿਰਜੀ ਗਈ ਪਰਾਹਿਤ ਸੰਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਦਾ ਇਹ ਪਰਾਹਨ ਹੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਧ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਰਚਿਤ ਗਲਪ-ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਸਰਲ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਲ-ਸ਼ੈਲੀ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਗਲ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਧਾਰਨ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਗਲ ਰਚਿਤ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਵਾਕ ਲੰਮੇ ਜਾਂ ਬਹੁਕਿਰਿਆਵੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਜਾਂ ਅਤੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਦੁੱਗਲ ਬਹੁਤੇ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਵਾਧੀਨ ਉਪਵਾਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵਾਲੇ ਵਾਕ/ਉਪਵਾਕ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਸੁਹਜ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਡੇਰੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਹਨ :

1. ਕੋਠੀ ਕੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮਹਿਲ ਹੋਵੇ, ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਭੁੱਖ ਲਹਿੰਦੀ ਸੀ। (ਕਹਾਣੀ ਹਮਜਿਨਸ)
2. ਉਹਦੇ ਜਨੇਪੇ ਵਾਲੀ ਨੁਕਰ ਸੁੰਨਸਾਨ ਪਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਵੀਰਾਨ ਹੁਜਰਾ ਹੋਵੇ।
(ਕਹਾਣੀ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੇ)
3. ਸੁੰਦਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇੰਜ ਬੋਲਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਫਰੰਗੀ ਹੋਵੇ। (ਕਹਾਣੀ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੇ)

4. ਇਹ ਔਰਤ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਹੋਵੇ। ਉਹਦੇ ਹੱਠਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਗੱਲੂ ਤੇ ਤਿਲ ਕਿਤਨਾ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੋਵੇ। ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਵੜੋ ਤਾਂ ਗੈਲਰੀ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਪਹਿਲੀ ਤਸਵੀਰ ਉਹਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

(ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)

ਅਜਿਹੀ ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਜਟਿਲ ਤੋਂ ਜਟਿਲ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪਾਠਕ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੁੱਗਲ ਪੂਰੇ ਉਪਵਾਕ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਚਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਹੁਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਹ ਲੋਕ ਜੀਊਲਰ ਸਦਵਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ, ਹੀਰੇ ਤੇ ਜਵਾਹਰ, ਪੁਖਰਾਜ ਤੇ ਪੰਨੇ, ਮਾਣਕ ਤੇ ਮੋਤੀ, ਸੋਨੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸ਼ਨ।

(ਕਹਾਣੀ : ਹਮਜਿਨਸ)

2. ਪਰ ਟਿੱਡੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਇਕ ਤੂਫਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਕ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਕ ਅਟੱਲ ਮੌਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।

(ਕਹਾਣੀ : ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ।)

ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗਤਾ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤੇ ਜਾਂ ਪੁਨਰ-ਸਿਮਰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁ ਭਾਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਕ ਦੀ ਅਸਧਾਰਨ ਲੰਬਾਈ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਕਾਰਨ ਵੀ। ਇਥੇ ਸਾਡੀ ਧਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੰਬੇ ਵਾਕ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨੇ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗਤਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਦੁੱਗਲ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਰਲ ਵਾਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਔਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁੱਗਲ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ, ਕਿਸੇ ਸਥਿਤੀ, ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਪਾਤਰ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਵਾਕ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਸਦੇ ਇਕ ਨਾਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੀ ਪੈਟਰਨ ਦੁਹਰਾਉ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

‘ਮੈਨੂੰ ਬੇਵਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹੈ’ ? ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਰਤ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਟਹਿਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

‘ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਏ ? ‘ਮੈਨੂੰ ਬੇਵਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹੈ’ ? ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਇਹ ਬੋਲ

ਇਕ ਗੋਲੀ ਵਾਂਗਰਾਂ ਉਹਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਜਦੇ ਤੇ ਉਹਦੇ ਕਦਮ ਲੜਖੜਾਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

‘ਆਖਰ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਏ’ ? ‘ਮੈਨੂੰ ਬੇਵਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ’? ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਔਰਤ ਦੇ ਸਨ ਜਿਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਕਦੀ ਉਹਦੇ ਕੰਨ ਸਹਿਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ‘ਮੈਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ, ਆਖਰ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਏ ? ‘ਮੈਨੂੰ ਬੇਵਾ ਕਿਉਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ’ ?

ਨਾਵਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁੱਗਲ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਬੜੇ ਉਭਰਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਕਹਾਣੀ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਬਾਬੂ ਜੀ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ ਡਾਢਾ, ਮੈਂ ਡਾਢਾ ਭੁੱਖਾ ਹਾਂ। ਵਾਕ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਏ ਸਟੱਡੀ ਇਨ ਬੋਰਡਮ ਵਿਚ ਇੱਟ ਦੀ ਦੁੱਕੀ, ਪਾਨ ਦੀ ਪੰਜੀ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਬੇਗਮ, ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ, ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਨਲ ਚੋ ਰਿਹਾ ਹੈ : ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਨੌ-ਨੌ ਵਾਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਕ ਲੰਮੀ ਸੇਮ ਦੀ ਫਲੀ, ਲਵੀ ਸੇਮ ਦੀ ਫਲੀ, ਹੇਠ ਗਲੀ ਵਿਚ ਫੇਰੀ ਵਾਲਾ ਹਾਕ ਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਚੌਦਾਂ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਭਾਸ਼ਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਦੁੱਗਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਜੁਗਤ ਦੀ ਭਾਵ-ਜੁਗਤ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਬੜੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਸ਼ਕ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਲੇਖਕ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਵਕਤ ਦੇ ਛੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਉਠੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਰੋਕ ਕੇ ਉਸਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਵਾਕ ਦੁਹਰਾਉ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁੱਗਲ ਨਾਂਵ-ਵਾਕੰਸ਼, ਕਿਰਿਆ ਵਾਕੰਸ਼, ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਵਾਕੰਸ਼ ਦਾ ਦੁਹਰਾਉ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਆਂਢੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਤਾਇਆ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦਾ ਸੀ।

(ਕਹਾਣੀ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ)

2. ਨਰਗਸ ਗੋਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ, ਨਰਗਸ ਖਾਣੇ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ, ਨਰਗਸ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿਚ।

(ਨਾਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)

3. ਝਾੜੂ ਦੇ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਨਹਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਕੱਪੜੇ ਧੋ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ..... (ਕਹਾਣੀ : ਰੱਬ ਤੇ ਰੇਡੀਓ)
4. ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਈਸਰੋ ਨੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਈਸਰੋ ਪਲੰਘ ਤੇ ਪੈ ਗਈ, ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਦ ਛਿੜਿਆ, ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਉਸ ਬੱਚਾ ਜਣ ਲਿਆ।

(ਕਹਾਣੀ : ਜੀਵਨ ਕੀ ਹੈ)

ਦੁਹਰਾਉਮੂਲਕ ਬਿਰਤੀ ਅਧੀਨ ਹੀ ਦੁੱਗਲ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਪੜਨਾਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਤਰ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਨਾਵ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਉਸਦੀ ਇਕ ਪੰਜ ਕੁ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜੁਠਾ ਮੂੰਹ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਕਲਯਾਣੀ ਦਾ ਨਾਂ 58 ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ

ਉਹਦੇ ਹੋਠਾਂ ਤੇ, ਉਹਦੀਆਂ ਗਲ੍ਹਾਂ ਤੇ, ਉਹਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ, ਉਹਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ, ਉਹਦਾ ਮੁਖੜਾ ਉਹਦੇ ਹੱਥ, ਉਹਦੀਆਂ ਕਲਾਈਆਂ, ਉਹਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਉਹਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਗੁੱਤ, ਦੂਜੀ ਗੁੱਤ।

(ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)

ਉਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉਮੂਲਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਕੜੀ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਜਟਿਲ ਵਾਕ ਪੈਟਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠ ਦੀ ਪੜ੍ਹਨ-ਯੋਗਤਾ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਜਟਿਲ ਤੇ ਲੰਮੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵਾਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਸਤਹੀ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਅਕਸਰ ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਕ ਦੀ ਡੀ-ਕੋਡਿੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤੇ ਤੇ ਬੋਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੁੱਗਲ ਦੀਆਂ ਗਲਪ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਸਰਲ ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਦੁੱਗਲ ਅਰਥ ਸੰਜਮ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਾਕ ਦੇ ਕੁੱਝ ਤੱਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਆਸਰੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਮਾਲਕ ਵੀ ਆਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਮਾਲਕ ਵੀ। (ਕਹਾਣੀ : ਲੁੱਗਾ ਕੋਠਾ)
2. ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਾਣ। ਮੁੰਡਣ ਤੇ ਨਾਮਕਰਨ। ਮੰਗਣੀਆਂ ਤੇ ਟਿੱਕੇ, ਵਿਆਹ ਤੇ ਮੁਕਲਾਵੇ, ਖੁਸਰੇ ਜਿਤਨੇ ਹੋਣਗੇ ਉਤਨੇ ਥੋੜੇ। (ਕਹਾਣੀ : ਹਮਜਿਨਸ)
3. ਇਹ ਤੇ ਗਲਤ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਲੈ ਆਏ ਹੋ। ਬਾਬੂ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਬਾਬਾ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ।
(ਕਹਾਣੀ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ)
4. ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਲਿਆ.....।
5. ਆਹੋ ਜੀਤੀਏਂ ਪਰ.....। (ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)

ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਦੇਣਾ ਵੀ ਦੁੱਗਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਹੈ। ਨਾਂਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਖੜੋਤ ਜਿਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਂਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਲਿਖਣੀ ਸੌਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾਂਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਗਲ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਲਮਕਾ ਕੇ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਜੀਵਤ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਅੱਗੇ ਚੱਕਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਚੱਕਰ, ਚੱਕਰ, ਹਨੇਰਾ, ਹਨੇਰਾ।
(ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)
2. ਉਹਦਾ ਪੋਰ-ਪੋਰ ਸੁਆਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। (ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)
3. ਬਾਹਵਾਂ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕ ਮੁੱਠੀਆਂ ਵੱਟ-ਵੱਟ ਪੁਕਾਰਦੇ। (ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)
4. ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਠਦੀ, ਮੁੜ-ਮੁੜ ਬੈਠਦੀ, ਮੁੜ-ਮੁੜ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਠਕੋਰਦੀ, ਮੁੜ-ਮੁੜ ਰੱਸੀ ਤੁੜਾਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ। (ਕਹਾਣੀ : ਸ਼ਹਿਰਜ਼ਾਦ)
5. ਦੌੜਦੀ-ਦੌੜਦੀ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ, ਦੌੜਦੀ-ਦੌੜਦੀ ਮੁੜ ਆਉਂਦੀ ਸਾਹੋ-ਸਾਹ, ਹਫ ਰਹੀ।
(ਕਹਾਣੀ : ਸ਼ਹਿਰਜ਼ਾਦ)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਦੁੱਗਲ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਇਹ ਵਾਕ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੂਝ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਸੂਚਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇਰੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਾਕ ਵਿਚ ਪੂਰੇ-ਪੂਰੇ ਵਾਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਕਰਕੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਬਲ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਤੱਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਥੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਪੈਟਰਨ ਵੀ ਉਸਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਨੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਕ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਹੈ ਸੀ ਵੀ ਸੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉੱਜ ਥੋੜਾ ਹੱਸਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।
(ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)
2. ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਦੂਰ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ।(ਕਹਾਣੀ : ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ)
3. ਇਹ ਕੋਈ ਉਮਰ ਸੀ ਉਹਦੀ ਮਰਨ ਦੀ। (ਕਹਾਣੀ : ਅੰਤਹਕਰਣ ਦਾ ਫਲ)

ਉਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਅੱਗੇ-ਪਿਛੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਨੰਤਰ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਵੀ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ :

1. ਨਾ ਹਿਲਦਾ ਸੀ ਨਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ। (ਕਹਾਣੀ : ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ)
2. ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਗਰਾਂ ਸ਼ਰਮਾਂਦਾ। ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਗਰਾਂ ਝਾਕਦਾ ਸੀ।(ਕਹਾਣੀ : ਹਮਜਿਨਸ)
3. ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਚਾਲ। (" ")
4. ਬੇਸ਼ੱਕ ਰੰਗ ਉਹਦਾ ਸਾਂਵਲਾ ਸੀ ਪਰ ਕਿਤਨਾ ਨਮਕ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ।
(" ")
5. ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਮੋਨਾ ਸੀ ਪਰ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ। (ਨਾਵਲ : ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਾਥ)

ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਦੁੱਗਲ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸੰਚਾਰਕ ਮਹੱਤਵ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

“ਜੇ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਖ਼ਬਰੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹੀਂ” ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੀ ਦੁੱਧ-ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ-ਕਿਤੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਮਣੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚੋਂ ਰੋਣ ਧੋਣ ਤੇ ਪਿੱਟਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਗੁਆਂਢੀ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ :

“ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਹਦਾ ਦਿਲ ਕਹਿੰਦਾ - ਆਖਰ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਕਿਸ ਲਈ ? ਆਖਰ ਇਤਨੀ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕਿਸ ਲਈ ?..... ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੇ ਤਰੱਦਦ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੇ ਪਵਾੜੇ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨਾ ਮੋਹ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੀ ਮੁਹੱਬਤ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਆਸਾਂ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੇ ਪੈਂਡੇ ? ਕਾਹਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ” ? (ਕਹਾਣੀ : ਅਨਰਥ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਮਿਸ਼ਾਲ ਵਿਚ 'ਕਾਹਨੂੰ.....ਵਾਲੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਰਾਰਥਕ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁੱਗਲ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਵੈ-ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਇੰਦੂ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸੋਚਦਾ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ..... (ਮਿੱਲ ਦੀ ਚੋਥੀ ਸੀਟੀ)
2. ਸੋਨੀਆ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਸੋਨੀਆ ਬੜੀ ਉਦਾਸ ਸੀ। (ਧੁੱਪ ਛਾਂ)

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੁੱਗਲ ਦੀ ਪੌਠੋਹਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਪੌਠੋਹਾਰੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ, ਮਾਝੀ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਾਲ ਵਜੋਂ :

1. ਹਿਹ ਫੁੱਲ ਮਾੜੇ ਪੁੱਤਰ ਬਏ, ਹਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾੜੀ ਰੱਤ ਵਹੈ।
ਆਪਣੇ ਜੰਦਕਾਂ ਕੀ ਵੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਤਰੋੜਿਆ ਕਰਣੈ ? (ਕਹਾਣੀ : ਮਾਣੂ ਮਲਿਆਰ)
2. 'ਹਥ ਬੁਆਇੰਹ ਭਾਵੀ' (ਕਹਾਣੀ : ਵਢ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ)
3. 'ਬਰਕਤ ਹਵੈਈ ਚੌਧਰੀ ਨਿਆਜ਼ਾ' (" ")
4. 'ਅੱਲਾ ਨਾ ਬੜਾ ਫ਼ਜ਼ਲ ਵਹੈ' (" ")
5. 'ਥਕੇਵਾਂ ਕਿਹਾੜੀ ਬਲਾਈ ਦਾ ਨਾਂ ਥਿਆ' (" ")

ਦੁੱਗਲ ਦੇ ਕੁਝ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਦੇ ਖਾਸ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉਪ-ਭਾਖਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ :

“ਸਲ੍ਹਾਵਤਾਂ ਸੁੱਟਦੀ, ਤੱਖਰ ਦਾ ਤੱਖਰ, ਸਾਂਭਸਲੀਟ, ਦੀਦੇ ਚਲੁੰਘ ਲਏ, ਢਾਹ-ਕਲੰਪਾ ਆਦਿ।”

ਇਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਗਲ ਦੁਹਰਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਪ-ਭਾਖਾਈ ਰੰਗਣ ਵਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ : ਸਾਂਭ-ਸਲੀਟ, ਉਚੜਾ-ਪੁਚੜਾ, ਖਾਲੀ-ਮੂਲੀ, ਟੰਮਾ-ਟੀਹਾ ਅਤੇ ਲਾਲ-ਬਿੰਬ ਆਦਿ।

ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਹ ਮੱਤ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਲੀ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਾਕ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਹੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਰਥ-ਤੱਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ-ਇਕਾਈਆਂ ਨਾਕਾਫੀ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੈਰੋ ਜਾਂ ਪ੍ਰਵਚਨ (**Discourse**) ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਇਕਾਈ ਮੰਨ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁੱਗਲ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੂਝ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੈਰਾ-ਬਣਤਰ ਸੰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸੂਚਨਾ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਵਾਕ ਵਿਚ ਪੂਰੇ-ਪੂਰੇ ਵਾਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਵਾਕ-ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਤ ਤੇ ਬਲ ਦੇਣ ਲਈ, ਉਸ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਜੈਲੇ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਕ ਬਿਲਕੁਲ ਅਧੂਰੇ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ-ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਾਹਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁੱਗਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿਵ ਬਲ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਧੀਆਂ

ਦੀ ਵੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੈਰਾ-ਬਣਤਰ ਦੇ ਸੰਚਾਰਕ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਚੇਤ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ 'ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਨੋ-ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ-ਮਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਇਉਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਪਣੇ ਗਲਪੀ ਸੰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸਰਲ, ਸਧਾਰਨ ਸੀਮਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕ ਗਲਪ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਅਸਧਾਰਨ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਸਧਾਰਨ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬਣਤਰਾਂ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਦਾ ਪਰਾਹਨ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਦਾ ਇਹ ਪਰਾਹਨ ਭਾਸ਼ਾਈ ਬਣਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅਰਥ ਬਣਤਰ ਤੱਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੁੱਗਲ ਦੇ ਇਕ ਨਾਵਲ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਵਲੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਹੈ। ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਕਾਇਤੀ ਧਿਰ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਪੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ? ਸਥਾਪਿਤ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਮਾਪੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਾਪੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦੁੱਗਲ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ ਕਿ ਅੰਮੀ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਤੱਥ ਹੈ ਪਰ ਦੁੱਗਲ ਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲ-ਦੂਜ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ, ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਪੇਸ ਸਿਰਜੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅੰਤਮ ਲਕਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੈਰਿਦਾ ਵਿਰਚਨਾ ਜਾਂ (Deconstruction) ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।